

LIBER I

Arma uirumque cano, Troiae qui primus ab oris
 Italiam fato profugus Lauiniaque uenit
 litora – multum ille et terris iactatus et alto
 ui superum, saeuae memorem Iunonis ob iram,
 5 multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
 inferretque deos Latii; genus unde Latinum
 Albanique patres atque altae moenia Romae.
 Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
 quidue dolens regina deum tot uoluerit casus
 10 insignem pietate uirum, tot adire labores
 impulerit. tantaene animis caelestibus irae?

1–26 MyRVp

1 «Nisus grammaticus audisse se a senioribus aiebat Varium ... primi libri cor-
 rexisse principium his uersibus demptis: Ille ego qui quondam gracili modulatus
 auena / carmen et egressus siluis uicina coegi / ut quamuis auido parent arua
 colono, / gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis / (arma uirumque
 cano)» uita Don. 42 (et similiter narrat Seru. in praef. Aen. comm.); uersum ille –
 auena ut Vergilianum agnoscunt etiam Gramm.; sed arma uirumque initium
 Vergiliani poematis fuisse multi auctores antiqui testantur (eg. Ou. trist. 2, 534;
 Pers. 1, 96; Mart. 8, 55, 19; 14, 185, 2 etc.), nec omnino dubitandum est. De tota
 quaestione uide G.B. Conte, Memoria dei poeti..., Torino 1974, 62 sqq.; A. La
 Penna, «SIFC» 18, 1985, 76–91; L. Gamberale, Studi G. Monaco, II, Palermo
 1991, 963–980 2 lauinaque M¹YRp²ω, tegula saec. I Italica inuenta (CIL II
 4967, 31), Quint. 11, 3, 37, Hieron. in Ezech. 9, 30, 14, Macrobb. 5, 2, 8, probat
 Seru.; cf. etiam Prop. 2, 34, 64; lauinaque (cf. Aen. 4, 236) MVpn, Tib.
 (utrumque Gramm.; quid Gell. 10, 16, 6 non liquet); lauina, eraso -que, restituere
 uoluit M^x; cf. E. Berti, «MD» 60, 2008, 191–200 11 impulerat Rn

debetur. tali Cyllenius ore locutus
 mortalis uisus medio sermone reliquit
 et procul in tenuem ex oculis euauit auram.
 At uero Aeneas aspectu obmutuit amens,
 280 arreataeque horrore comae et uox faucibus haesit.
 ardet abire fuga dulcisque relinquare terras,
 attonitus tanto monitu imperioque deorum.
 heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
 audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
 285 atque animum nunc huc celerem nunc diuidit illuc
 in partisque rapit uarias perque omnia uersat.
 haec alternanti potior sententia uisa est:
 Mnesthea Sergestumque uocat fortemque Serestum,
 classem aptent taciti, socios ad litora cogant,
 290 arma parent et, quae rebus sit causa nouandis,
 dissimulent; sese interea, quando optima Dido
 nesciat et tantos rumpi non speret amores,
 temptaturum aditus et quae mollissima fandi
 tempora, quis rebus dexter modus. ocius omnes
 295 imperio laeti parent et iussa facessunt.
 At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
 praesensit, motusque excepit prima futuros

286-301 FMPP (habet et Π₅)
 276 debetur M²P^{sw}, Hist. Aug., Tib.: debentur MPP_{150Y}, «bonestius» indice
 Seru. (ita et ad Aen. 1, 678 et 10, 47); cf. Sil. 13, 60 283 quo nunc] quoniam
 Non. 30, 24 et 242, 16 284 quae] et quae ω (praeter cgrt)
 285-286 (= Aen. 8, 20-21) non interpretatur Seru., om. Tib. in lemm. (sed
 explicat), damnat Heyne cui adsentiri uelim 285 atque] utque Heinisius
 286 habent FMPP_{150Y}¹, fortasse A (ut demonstrat Sabbadini in 'Addendis');
 om. FPY, sed. Ribbeck 288 serestum] cloanthum pw² (cf. Aen. 1, 510)
 289 socios Pcdry, D^{seru.}, Tib.: sociosque FMω, schol. Ver. ad Aen. 1, 1 (om.
 Π₅) litoraue p 290 sit rebus ω (praeter cgrt); cf. Aen. 2, 350 295 et
 FMPPaccjrvy: ac M²ω, Non. 306, 31, Tib. (om. Π₅)

haud aliter terras inter caelumque uolabat
 lius harenosum ad Libya, uentosque secabat
 materno ueniens ab auo Cyllenia proles.
 ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 260 Aenean fundantem arces ac tecta nouantem
 conspicit. atque illi stellatus iaspide fulua
 ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
 demissa ex umeris, diues quae munera Dido
 fecerat, et tenui telas discreuerat auro.
 265 continuo inuadit: 'tu nunc Karthaginis altae
 fundamenta locas pulchramque uxoriur urbem
 exstruis? heu, regni rerumque oblite tuarum!
 ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 regnator, caelum et terras qui numine torquet,
 270 ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras:
 quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 272 si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
 274 Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
 275 respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus

258-285 MPp (habet et Π₅)
 256-258 post alios sed. Ribbeck. At similitudo bis enuntiata (aui similibus ... haud
 aliter) in suspicionem uocanda non est: Vergilius enim exemplo Homericco studio-
 sissime est obsecutus (cf. Od. 5, 51 sqq. λάρω δρωιθι τοικώς ... τῷ ἱκελός)
 256 uolabat] legebat (deleto ad u. 257) Bentley ad Hor. carm. 1, 34, 5
 257 post 258 collocant cdhijktwxz ad p² (ao P) pty, Seru.: at M: ac
 M²p²ωY¹, schol. Ver. ad georg. 2, 105, Tib. in lemm.: om. Π₅, D^{seru.} ad georg. 2,
 105, Tib. in interpr. (perit in F) 267 oblite] ignare P (corr. P²)
 268 dimittit Ppcdhrwzy (corr. γ¹), Seru. ad Aen. 5, 726 (om. Π₅) 269 et
 Mpo, D^{seru.}, Tib.: ac Paerwvy (om. Π₅) terram Prwy (om. Π₅) 273 (=
 u. 233 substituto uerbo moliris pro molitur) om. MPp₁₅abfghinry, fortasse A
 (ut demonstrat Sabbadini in 'Addendis'), Hist. Aug. 16, 8, 7 (ubi laudantur uu.
 272-276), Seru., Tib.: add. ωY¹

omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
detulit armari classem cursumque parari.

300 saeuit inops animi totamque incensa per urbem
bacchatur, qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
orgia nocturnusque uocat clamore Cithaeron.
tandem his Aenean compellat uocibus ultro:

305 'dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
posse nefas tacitusque mea decedere terra?
nec te noster amor nec te data dextera quondam
nec moritura tenet crudeli funere Dido?

310 quin etiam hiberno moliri sidere classem
et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
crudelis? quid? si non arua aliena domosque
ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,

315 Troia per undosum peteretur classibus aequor?
mene fugis? per ego has lacrimas dextramque tuam te
(quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui),
per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,
si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
dulce meum, miserere domus labentis et istam,
oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.

320 te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
odere, infensi Tyrii; te propter eundem
extinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
fama prior. cui me moribundam deseris, hospes
(hoc solum nomen quoniam de coniuge restat)?

325 quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater

302-305 AFMPp (*habet et* Π₅)

306-310 FMPp (*habet et* Π₅)

311-442 MPp (*habet et* Π₅)

304 compellit an 309 moliri FMPp²ω: moliris pbcdeijtwzy, Serv. ad Aen.

1, 279, DServ., Tib. (om. Π₅) 312 et MP^xωy, Tib.: sed P: se p: si recc. (om.

Π₅) 320 numidumque recc. 323 morituram n, Prisc. 13, 24

destruat aut captam ducat Gaerulus Iarbas?
saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
ante fugam suboles, si quis mihi paruulus aula
luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
non equidem omnino capta ac deserta uideret.'

330 Dixerat. ille Iouis monitis immota tenebat
lumina et obnixus curam sub corde premebat.
tandem pauca refert: 'ego te, quae plurima fando
enumerare uales, numquam, regina, negabo
promeritam, nec me meminisse pigebit Elissae,

335 dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furto
speraui (ne finge) fugam, nec coniugis umquam
praetendi taedas aut haec in foedera ueni.

340 me si fata meis paterentur ducere uitam
auspicis et sponte mea componere curas,
urbem Troianam primum dulcisque meorum
reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
et recidiua manu posuisses Pergama uictis.

345 sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
hic amor, haec patria est. si te Karthaginis arces
Phoenissam Libycaeque aspectus detinet urbis,
quae tandem Ausonia Teucros considerare terra
inuidia est? et nos fas extera quaerere regna.
me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
admonet in somnis et turbida terret imago;

350 me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus aruis.

329 tamen] tantum recc. 337 furtim Π₅ 348 detinet] demeret p², «in no-
uis et emendatis libris» quosdam inuenisse testatur DServ. 349 consistere q,
recc.

saepe uocaturum. sequar atris ignibus absens
 385 et, cum frigida mors animam seduxerit artus,
 omnibus umbra locis adero. dabis, improbe, poenas.
 audiam et hæc Manis ueniet mihi fama sub imos.
 his medium dictis sermonem abrupit et auras
 aegra fugit seque ex oculis auertit et aufert,
 390 linquens multa metu cunctantem et multa parantem
 dicere. suscipiunt famulae conlapsaque membra
 marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
 At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
 solando cupit et dictis auertere curas,
 395 multa gemens magnoque animum labefactus amore,
 iussa tamen diuum exsequitur classemque reuisit.
 tum uero Teucrici incumbunt et litore celsas
 deducunt toto nauis (natat uncta carina)
 frondentisque ferunt remos et robora siluis
 400 infabricata fugae studio.
 migrantis cernas totaque ex urbe ruentis:
 ac uelut ingentem formicae farris aceruum
 cum populant hiemis memores tectoque reponunt,
 it nigrum campis agmen praedamque per herbas
 405 conuectant calle angusto; pars grandia trudent
 obnixae frumenta umeris, pars agmina cogunt
 castigantque moras; opere omnis semita feruet.
 quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus,
 quosue dabas gemitus, cum litora feruere late

387 ueniat *Probus* 239, 4 390 parantem $Pp^2\Pi_{500}y^1$ (parentem Πy):
 uolentem *Mcq*, *Seru.* ad u. 388 (cf. *Aen.* 2, 790 et *georg.* 4, 501); *homoteleuton*
in arsi (cunctantem ... parantem) non offendi: cf. *Aen.* 4, 260; 6, 467; 9, 703; 10,
 572 391 suscipiunt] succipiunt *P*, *GLK VII*, 98, 6 (cf. *Aen.* 1, 175 et 6, 249):
 suscipiunt Π_5 399 ramos rec. 402 uelut *Pbbdginqrty*: ueluti MP_{150}
 404 herbam *b*, *Non.* 197, 18 407 operae *M* (corr. M^{21}): operi Π_5 : opera *Non.*
 251, 37 408 tunc *Mdw*

nunc etiam interpres diuum Ioue missus ab ipso
 (testor utrumque caput) celeris mandata per auras
 detulit: ipse deum manifesto in lumine uidi
 intrantem muros uocemque his auribus hausi.
 360 desine meque tuis incendere teque querelis:
 Italiam non sponte sequor.
 Talia dicentem iamdudum auersa tuetur
 huc illuc uoluens oculos totumque pererrat
 luminibus tacitis et sic accensa profatur:
 365 'nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor,
 perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
 nam quid dissimulo aut quae me ad maiora reseruo?
 num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 370 num lacrimas uictus dedit aut miseratus amantem est?
 quae quibus anteferam? iam iam nec maxima Iuno
 nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
 nusquam tuta fides. eiectum litore, egentem
 excepti et regni demens in parte locaui.
 375 amissam classem, socios a morte reduxi
 (heu furis incensa feror!): nunc augur Apollo,
 nunc Lyciae sortes, nunc et Ioue missus ab ipso
 interpres diuum fert horrida iussa per auras.
 scilicet is superis labor est, ea cura quietos
 380 sollicitat. neque te teneo neque dicta refello:
 i, sequere Italiam uentis, pete regna per undas.
 spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 supplicia hausurum scopulis et nomine Dido

361 sponte forte sequor *p* 373 numquam Π_5 eiectum litore coniungunt
MP, *DSeru.*, *Tib.*, *Prisc.* 18, 306: eiectum *dist. Seru.*, «quidam» ap. *Prisc.* (litore
 egentem iungentes) 374 suscepi *Prisc. ter* (perit in *P*) 376 auctor rec.
 378 iussa] dicta *M* 381 uentis *dist. M^2P^2*, *Quint.* 9, 2, 48, *Seru. hic et ad Aen.*
 7, 426, *Tib.*: Italiam *dist. «multi» ap. DSeru.* (uentis pete iungentes)

P. OVIDI NASONIS

(b) in *Somnio* (= [Am.] 3. 5) *tantum*

- π = Parisinus Latinus 9344, saec. xi
- B_p = Bernensis 505, saec. xiii
- B_d = Bernensis 519, saec. xi
- P_p = Parisinus Latinus 8207, saec. xiii
- U = Riccardianus 489, saec. xiii
- X_b = Lipsiensis Rep. I. 4. 74, saec. ix/x
- X_r = Dresdensis A. 167a, saec. xii

ω = codices praeter *RrPpYyS* omnes uel plures
 ς = eorundem aliquot uel pauci

Florilegia et excerpta

- e = Escorialensis Q. I. 14, saec. xiv in.
- p_i = Parisinus Latinus 7647, saec. xii ex.
- p_j = Parisinus Latinus 17903, saec. xiii
- ϕ = horum consensus

exc. Put. = excerpta Puteani
exc. Scal. = excerpta Scaligeri } ab Heinsio laudata

Hic illic laudatur:

C = Edinburgensis Bibl. Nat. 18. 2. 9, a. 1448-9 (Heinsii
 Arundelianus)

P. OVIDI NASONIS AMORES LIBER PRIMVS

EPIGRAMMA IPSIVS

QVI modo Nasonis fueramus quinque libelli,
 tres sumus; hoc illi praetulit auctor opus.
 ut iam nulla tibi nos sit legisse uoluptas,
 at leuior demptis poena duobus erit.

I

ARMA graui numero uiolentaque bella parabam
 edere, materia conueniente modis.

par erat inferior uersus; risisse Cupido
 dicitur atque unum surripuisse pedem.

'quis tibi, saeue puer, dedit hoc in carmina iuris? 5

Pieridum uates, non tua, turba sumus.

quid si praeripiat flauae Venus arma Mineruae,
 uentilet accensas flaua Minerua faces?

quis probet in siluis Cererem regnare iugosis,
 lege pharetratae uirginis arua coli? 10

crinibus insignem quis acuta cuspide Phoebum
 instruat, Aoniam Marte mouente lyram?

sunt tibi magna, puer, nimiumque potentia regna:
 cur opus affectas ambitiose nouum?

P. OVIDI NASONIS LIBER PRIMVS REMEDIORVM | EXPLICIT. INCIPIT EIVS-
 DEM ANIMORVM | LIBER PRIMVS EPIGRAMMA [sic] IPSIVS R: P. OVIDI NASONIS
 REMEDIORV EXPLIC | LIB PRIMVS. INCIP EIVSDĒ AMORV LIB. I. EPIGRAMMA
 IPSIVS Y

Epigramma 3 nos *RYSD*: non *yw*

i ab *epigrammate separant YC sicut coni. Politianus: continuant Ry (ut*
uid.) Sw 1-2 om. R 5 carmina R: carmine *YSw*

P. OVIDI NASONIS

an, quod ubique, tuum est? tua sunt Heliconia tempe? 15
 uix etiam Phoebus iam lyra tuta sua est?
 cum bene surrexit uersu noua pagina primo,
 attenuat nervos proximus ille meos.
 nec mihi materia est numeris leuioribus apta,
 aut puer aut longas compta puella comas.' 20
 questus eram, pharetra cum protinus ille soluta
 legit in exitum spicula facta meum
 lunauitque genu sinuosum fortiter arcum
 'quod'que 'canas, uates, accipe' dixit 'opus.'
 me miserum! certas habuit puer ille sagittas. 25
 uror, et in uacuo pectore regnat Amor.
 sex mihi surgat opus numeris, in quinque residat;
 ferrea cum uestris bella ualete modis.
 cingere litorea flauentia tempora myrto, 30
 Musa per undenos emodulanda pedes.

II

Esse quid hoc dicam, quod tam mihi dura uidentur
 strata, neque in lecto pallia nostra sedent,
 et uacuis somno noctem, quam longa, peregi,
 lassaue uersati corporis ossa dolent?
 nam, puto, sentirem, si quo temptarer amore— 5
 an subit et tecta callidus arte nocet?
 sic erit: haeserunt tenues in corde sagittae,
 et possessa ferus pectora uersat Amor.

15 est RYω: om. Ss 16 lyra ... sua RYω: sua ... lyra Ss
 18 nervos RYω: numeros s proximus R (-os) Y (-x- in ras. y) Ss:
 protinus ω
 ii separant ys: continuant RYω 6 tecta yω: secta RY: tacita Ss
 7 erit RYω: erat yω. cf. 3. 12. 8

AMORVM LIBER I

cedimus, an subitum luctando accendimus ignem? 10
 cedamus: leue fit, quod bene fertur, onus.
 uidi ego iactatas mota face crescere flammās
 et uidi nullo concutiente mori.
 uerbera plura ferunt quam quos iuuat usus aratri,
 detractant prensi dum iuga prima, boues. 15
 asper equus duris contunditur ora lupatis:
 frena minus sentit, quisquis ad arma facit.
 acrius inuitos multoque ferocius urget,
 quam qui seruitium ferre fatentur, Amor.
 en ego, confiteor, tua sum noua praeda, Cupido;
 porrigimus uictas ad tua iura manus. 20
 nil opus est bello: pacem ueniamque rogamus;
 nec tibi laus armis uictus inermis ero.
 necte comam myrto, maternas iunge columbas;
 qui deceat, currum uitricus ipse dabit;
 inque dato curru, populo clamante triumphum, 25
 stabis et adiunctas arte mouebis aues.
 ducentur capti iuuenes captaeque puellae:
 haec tibi magnificus pompa triumphus erit.
 ipse ego, praeda recens, factum modo uulnus habebo
 et noua captiua uincula mente feram. 30
 Mens Bona ducetur manibus post terga retortis
 et Pudor et castris quicquid Amoris obest.
 omnia te metuent, ad te sua brachia tendens
 uulgus 'io' magna uoce 'triumphe' canet.

10 cedamus leue fit RYω: cedimus ut leue sit Ss 12 uidi codd.:
 rursus Sen. Contr. 2. 2. 8 14 prensi Bφ sicut con. Markland: pressi
 RYω. cf. AA 1. 544, Rem. 235 20-4 desunt in R ma folii parte
 absissa 21 pacem ueniamque Ys: u. p. Ss 27 capti iuuenes
 RYω: i. c. Ss 33 tendens R (m' sed ex-ent uid. corr.) Y: tendent
 Sω

CATVLLI

et acris solet incitare morsus,
cum desiderio meo nitenti
carum nescio quid lubet iocari,
et solaciolum sui doloris,
credo, ut tum grauis acquiescat ardor:
tecum ludere sicut ipsa possem
et tristis animi leuare curas!

II^b

* * *

tam gratum est mihi quam ferunt puellae
pernici aureolum fuisse malum,
quod zonam soluit diu ligatam.

III

LVGETE, o Veneres Cupidinesque,
et quantum est hominum uenustiorum:
passer mortuus est meae puellae,
passer, deliciae meae puellae,
quem pelliculus oculis suis amabat.
nam mellitus erat suamque norat
ipsam tam bene quam puella matrem,
nec sese a gremio illius mouebat,
sed circumsilens modo huc modo illuc

II^b 3 citat Priscianus, inst. i. 22 quod z. s. d. ligatam; cf. Carmina epigraphica 1504. 49 (Buecheler) zonulam ut soluas diu ligatam.

6 karum V libet V (al. iubet O) 7 et V: ut B. Guarinius
8 tum . . . acquiescat B. Guarinius: cum . . . acquiescet V (locus nondum
expeditus) 9 tecum al. secum O ludere al. luderem G (luderem
fortasse OI) posse Vossius (deinde curas,)

II^b Ad ii. 10: 'Post hoc carmen in codice antiquissimo et manu scripto
ingens sequitur fragmentum' A. Guarinius 3 ligatam (in margine 'erat
negatam') r, ligatam al. negatam m, al. ligatam add. g: negatam V

III 9 circum silens rg: circum silens V (al. siliens O) illuc O, illuc
mouebat X (corr. rg)

CARMEN III

ad solam dominam usque pipiabat;
qui nunc it per iter tenebrososum
illuc, unde negant redire quemquam.
at uobis male sit, malae tenebrae
Orci, quae omnia bella deuoratis:
tam bellum mihi passerem abstulistis
o factum male! o miselle passer!
tua nunc opera meae puellae
flendo turgiduli rubent ocelli.

IV

PHASELVs ille, quem uidetis, hospites,
ait fuisse nauium celerimus,
neque ullius natantis impetum trabis
nequise praeterire, siue palmulis
opus foret uolare siue lintheo.
et hoc negat minacis Hadriatici
negare litus insulae Cycladas
Rhodumque nobilem horridamque Thraciam

III 12 citat Seneca, ludus de morte Claudii 11. 6; cf. Carm. epigr. 1504. 11.
16 Cf. Carm. epigr. 1512. 4 o factum male, Myia, quod peristi.

IV imitatur auctor carminis Vergiliani catalepton x. 1 citant Marius
Victorinus, ars gramm. (p. 134 K. et alibi), Terentianus de metris 2277
(p. 393 K.), 'Censorini' de metris (p. 612 K.). 25-26 Priscianus, inst. ix.
49; 25-27 Charisius, ars gramm. (p. 252 K.) et Diomedes, ars gramm.
(p. 344 K.).

10 pipiabat codd. Harl. et Brix. in margine (idem Vossius), pipilabat 57:
pipilabat V 11 tenebrososum Parth.: tenebrososum V 12 illud V
(al. illuc O) 14 Orci quae r: orciue V (al. quae G) bella, supra
scripto id est pulcra OG(V?) 16 o (1°) r: bonum V o miselle
1473: bonus ille V (bellus ille r)

IV 2 ait Calph.: aiunt V celerimus Parth.: celer(r)imum V 3
ullius Calph.: illius V trabis Auantius (trabis ante impetum iam Calph.):
tardis V 4 nequise θ: neque esse V 4-5 siue . . . siue r: siue
. . . sine V 6 negant r minacis r: mina ei V 8 traciam r:
tractam V